

Kőbányai János Római anzix

Igen, megfogadtam a nóta tanácsát – és „kiléptem, mint egy rossz cipőből” (*Ringad el magad!*) a Jeruzsálem–Budapest-tengely folyamatos vonzásából és taszításából. A tanács ugyanis arra az állapotra vonatkozik: „Ha nem bírod már elviselni azt, amiben vagy...”

Erről van ugyanis szó. Nem, vagy nehezen bírom...

Az erőltetett békekísérletek nyomán fel-felizzikbűzlik a következő *intifáda* erőszakhulláma a *so called* „arab tavasz” láncreakciói során már százazrek hullája bepárasította, sűrű közel-keleti atmoszférában. A magyar vagy közép-(kelet)európai ájer sem nyújt vigasztalóbb vagy üdítőbb magaslati belélegeznivalót. A sasos emlékmű körül hasad-porlad a magyar zsidó létezés legitimációja, s a szomszéd Ukrajnából (mint nem is olyan régen az ex-Jugoszláviából) már érződnek a tektonikus mozgások, amelyek jelzik, hogy régen volt Európában háború – és ez nem egyezik sem a birodalmak, sem maga az ember természetével.

Ha kis időre is, mi „ringathatna” – ebből – „el”?

Róma. A *mávik* örök és szent város.

Nem vagy nemcsak a művészetek olyan koncentrátuma, amely a kisugárzásával maga is önálló, természet- (és ember)feletti éghajlatot teremt maga köré, hanem most ott olyan kisugárzást bocsát ki magából, amely világgraszoló, s világgraszolóan reménykeltő. Ez pedig egy ember, egy igen emberi ember egyéniségéből és lelkéből árad, aki ma történetesen a pápa.

A tény, vagy inkább üzenet, hogy erre a roppant – az emberi lelkeken és kultúrán oly meghatározó ellenőrzést gyakorló – intézmény élére éppen ő került – választással –, reményt keltő, hasonlóan ahhoz, amikor egy hosszú ideje éltető nedvek hiányában kókadózó növény reményt kap a létezés folytatására, ha végre jön az életet adó eső. Ez az egy szál emberhez fűződő, mélyen emberi esemény az egész szellemi világot megérintő időjárás-változást idézett elő.

Talán (vagy igen?) „judeomán Mórickság”-om (© Vári György, *Magyar Narancs*) érezteti velem, hogy ennek az embertermészeti jelenségnek mélyen köze van a zsidósághoz kapcsolódó eredet-viszonyoknak. A megtisztulás, az igaz(hitté) váltás kulcsa a felismerés, hogy a zsidóság atyja (vagy anyja – szülője) a kereszténységnek. S ezért a megtisztulás folyamata kezdeteként ki kell gyógyulnia az évezredes, gyilkos Ödipusz-komplexusából. (*By the way*: a pápaság tisz-

tével szóba hozott magyar kollégának szava sincs Gábrriel – neve két közkelet szó, a *gibor* (hős) és az *él* (isten) összevonásából származik – bűnös szereptévesztésbe hozása ellen.)

Mindez nemcsak az új pápa számtalan nyilatkozatából és gesztusából világlik ki, hanem elődei karizmáját meghatványozó szakrális aktusokból is. Szentté válni – élővé aktivizálódni. XXIII. János és II. János Pál szentté avatása olyan pápákat emelt a karizmatikus halhatatlanságba – akik mélyen átéreztek az antiszemizmus ösbűnét, és megpróbálták a rájuk bízott nyájából kikúrálni a halálos kórt. Ők megértették a holokausz-apokalipszis üzenetét. E három pápa – lelkipásztor – műve ugyanazon folyamat kiteljesedése. Művük és működésük pozitív fordulatot hozott és még hozhat, nemcsak a zsidó-keresztény kapcsolatokban, de a keresztények önmagukkal való kapcsolatában is. Ferenc pápa működése és műve elején tartunk, aminek minden bizonnyal jelentős átlomása lesz a szentföldi látogatása.

Eben az atmoszférában jó megmártózni, vele átítatódni, és közben, ha darab időre is, felszabadulni a közeli, rossz kipárolgások uralta tájak nyomásától. Ez hozott Rómába, s az univerzális remény, hogy Róma új szelleme kiárad az otthoni tájra is, s ott szintén termékeny változásokat indíthat el.

Megvallom, hogy nem teljesen véletlenül döntöttem úgy, hogy az ideai pészah-húsvétot a Tiberis partján töltöm. A Jeruzsálem–Róma-tengely az én (s ami ezzel egyet jelent: a *Múlt és Jövő*) történetében úgy vetett-, majd erősített ívet, hogy a Vatikáni Rádió egyre gyakrabban kérdezi a véleményem, s idézi érdeklődéssel a *Múlt és Jövő* tartalmát. Vertse Márta egy hozzá sodródott digitális hírlevél nyomán kérészt meg, hogy hallgatóinak közvetítse a világ és Magyarország zsidó olvasatát, véleményét, gondolatait – lelkét. Megvallom, ezt a Magyar Rádió soha nem tette. Ez a megtisztelő figyelem – akár egy helyzetemet megvilágító metafora – csak a Vatikán tényérnyi extraterritoriális területén ért. Ahová éppen az értő és együttérző szellemi áramlatok sodortak – ezúttal a valóságban is.

A pészah-húsvét mindig aktuális szimbólumait és közös történetiségét most itt bogozhatjuk ki az Angyalvár árnyékában lévő stúdióban – az igaz megújulást

ígérő szellemi műhely és adminisztráció tőszomszéd-ságában. (Amelyet az ív- és párbeszéd elindítójával, Mártával körbe is jártunk belülről – a két pápa lakóhelyétől, a gondolataikat serkentő, szépen gondozott kertektől a reneszánsz minipalotáig, s annak a berlini falból származó részletig, amelynek lebontásában Wojtylának oly derekas része volt, nemkülönben a korántsem mini, de annál szimbolikusabb vasútállomástól a gyógyszertárig és közértig – minden együtt van itt, amire az egész világ katolikusait igazgató agy-államnak szüksége lehet.

Róma zsidói Titus bús seregével érkeztek ama szá- munkra oly gyászos diadalív tanúsága szerint (nem mentünk át alatta, nem is tehetjük, mert körbe van kerítve). Az ő zsinagógáiban, az ő leszármazottaik- nak hirdette a kereszténységet Saul-Pál, egy szintén júdeai földi. Azaz ők alapították a kereszténységet, amit aztán a római császárok a maguk szájaizét is hozzáadva tettek állam- majd világvallássá. Röviden: erősen benne voltunk ebben az alapításban – ami ké- sőbb annyi bajt hozott ránk.

Akiket nem ragadott magával a kereszténység, az a zsidóság is innen áramlott szét Európába, s hozta létre az askenázi zsidóságot – bennünket. (Egy friss genetikai kutatás szerint – ami ugyan teljesen ellent- mond a vallási előírásoknak – zsidó férfiak és helyi nők házasságaiból.) S Róma volt az elosztó csomópontja egy másik exodusnak is – amely Spanyolor- szágból áramlott a nevezetes kiűzetés (*gerus*) után – ekkor Róma befogadta ideig-óráig a menekülteket, s innen áramlottak szét a Földközi-tenger medencéje partjai mentén – megalapítva a *ladino* nyelvű (sze- fárd) diaszpórát. S persze maradtak itt közülük szá- mosan, s lettek belőlük itáliai, majd olasz zsidók. Eggyel közülük találkoztunk is a Római Magyar Akadémiához közeli nevezetes Campo de' Fiorin. Büszkén említi származását – és a kiűzetésre és a római érkezésre olyan közvetlenséggel emlékszik, mintha tegnap történt volna –, nem túl választékos, de érthető héberséggel. (A zsidó iskolában tanulta.) Egyébként egy zöldségpucoló eszközöket árusító standja van, ahol egy afrikai alkalmazottja karistolja a zöldséget csípős tréfák és kisebb *stand up show* keretében – a turistákat meggyőzendő, hogy hiába van otthon hasonló alkalmatosságuk, az az autentikus, amit Rómában szereznek be.

Bármennyire is ki voltunk hegyezve az antikvitá- sokra, régebbi zsidó emléket, aggádát nem sikerült felhalászni a római zsidóság körében. A Római Ma- gyar Akadémia (külön hála Molnár Antal igazgató- nak) nem tudott összekötni a pápával közvetlen kapcsolatot ápoló főrabbiával, több hetes igyekezet árán sem (pedig már az útlevelünk szkennelt változatát is bekérték) – aki talán csak azért székel az Akadé- miától kőhajításra eső Tevere-parti zsinagógában, hogy a pápa meglátogathassa. Pedig éppen az ő köz- vetlen élményeire lettünk volna kíváncsiak, s hogy a *photo op*-alkalmakkor esett-e szó a szentföldi látog- tatásról, s hogy valami eredetit megtudjunk a szent- földi látogatással szemben támasztott elvárásokról.

Helyette egy igen friss exodus szele idehordta kö- zösség széderén vehettünk részt. Nem is a történelmi zsidónegyedben, hanem a Piazza della Repubblica környékén. Mint házigazdáinktól megtudtuk, a kö- rülbelül hatezer főnyi líbiai zsidóság túlnyomó része 1967-ben – a hatnapos háború után – szintén Rómá- ban nyert menedéket. (Feltehetően olyanok leszá- rmazottai is, akik ötszáz éve már jártak erre.) Nagy

szeretettel emlékeznek a széder résztvevői – a haggáda egyes részeit líbiai-tunéziai nyelvjárásos arabul olvasták a Bat Jamban nyomtatott szidurból – Idrisz királyról, aki az olasz kormányzattal levajazta a kimenekülés békés lebonyolítását, a segélyeket és az olasz állampolgárság megszerzését. (Hogy aztán két év múlva Kadhafi eltakarítsa az útból. Az ő gyászos végét viszont – ami persze nem oldott meg semmit, sőt... – igen barbárnak ítélték meg.)

Tripolisz zsidóinak a hatnapos háború után egy hónapig kellett csak a lakásukban tartózkodniuk – senki nem szavatolt a biztonságukért, ha kitétek volna onnan a lábukat. Aztán jöttek értük a repülők. A zöm Rómában maradt, és máig a legösszetartóbb eleme a város 15 ezer főnyi zsidóságának (4 000 fő), de jutott belőlük más városokba, az USA-ba, s persze Izraelbe is. A kiterjedt család majd minden tagja beszél héberül – a fiatalok oda is tartanak. (A szülők pedig gyakran látogatják ott őket.) Többen közülük vakációra tértek vissza izraeli egyetemekről és jesi-vákból. A család többsége a ruhabizniszben dolgozik – amelyet erősen kikezdett a kínai dömpingáru és konkurencia. „A jövő évben Jeruzsálemben” ígéret – mint megannyi európai közösségben – nem személytelen metafora többé. Európa gyengülése vagy hanyatlása – pontosan lemérhető a zsidói migrációs mozgulatain.

A jeruzsálemi hangulat pandant-ját inkább a keresztény vonalon érezni, különösen virágvasárnapon. A közelgő feltámadást emelkedett mosollyal és olajfaágakkal váró papok és hívek emlékeztetnek az Óváros hangulatára – ahol az eredeti sztori lejátszó-

dott. S az etióp keresztények, az egyik első Jézus-követő egyház forró afrikai ütemű gajdolása is, a Szent Sír templom tetejéről.

Mindig erre az eredetre gondolok, valahányszor a legkülönbözőbb helyeken s formákban találkozom a Jézus-történet interpretációjával. Lehet, Róma ebből a szempontból is egy kicsit más. Ez eredeti. Ez is kontinensnyi távolságra van az eredeti helyszíntől, mégis Péter és Pál történetén keresztül átível, azaz eredetien dobja át a történetet az Európába – az idehurcolt zsidó közösségek történetén, sőt: már előttük, a diaszpóra-lét kezdete okain és mozdulatain, amelyek megágyaztak a galileai próféta elbeszélése sikerének.

S nemkülönben a Római Birodalom ma is élő antiktívása. Ami egy és ugyanaz Rómában és Júdea és Galilea provinciákban. Ugyanazok a roppant kövek, oszlopok – amelyeket megtört az Örökkévalóval párbeszédet folytató (zsidó) lélek oly végzetesen *más* szempontok szerint összerakott embersége – ha ideig-óráig is.

S bizonyára nincs hely, város, örök város magyar, magyar zsidó találkozás nélkül. Ha Molnár Antal igazgatót nem nyújthatta számomra a pápával kapcsolatot tartó római zsidók ismeretségét, „helyette” a saját maga felfedezte – jobb későn, mint soha (a művész 94 éves) – Eva Fischer festőnőt mutatta be. (A tartalmas és emlékezetes beszélgetés után megállapodtunk: panaszra nem lehet okom. Bőségesen kárpótolt. Arról nem beszélve, ez az én dolgom és a *Múlt és Jövő* dolga – az ilyenfajta találkozás és felfedezés.)

Az oly kifogyhatatlanul fel-felbukkanó magyar zsidó múlt és kiszántottság emékének ez az újabb gyökértöredéke úgy sodródott hozzánk, hogy az Intézet kiállítótermében egy „*Camminando nella valle dell'ombra ...*” *Mostra d'arte contemporanea in memoria della Shoab* című kiállítás kurátora ajánlotta, hogy vegyen részt a kollektív kiállításon.

Ugyanis azonkívül, hogy 1947-ben egyszer az akkori igazgatóval, Kardos Tiborral együtt vacsoráztott, nem volt kötődése az Intézethez. S ha magyar kapcsolatról van szó – akkor inkább egy másik római magyar, Amerigo Tot tartozik az életéhez, akinek több mint egy évtizedig az élettársa volt. 1946-ban ismerkedett meg vele, amikor a holokauszt poklából

Rómában kötött ki, s az ő műterméből indította el a pályáját. (Ennek a kapcsolatnak nemrég a Koller Galéria *Egy szerelem nyomában* címmel állított – a kiállítás katalógusa alapján – szép és gazdag emléket.) Ahogy a művésznővel a pompás műteremlakásában beszélgetünk, megelevenedik a világ – számtalan legenda-névvel és eseménnyel –, amit az *Édes élet* vagy a *Nyolc és fél* nyomán elképzelünk az ötvenes-hatvanas évek római művészeiről. (Egyáltalán: hol vannak az egész világ diskurzusát irányító, befolyásoló olasz filmek? Slágerek? A design maradt csupán? S ez így marad?) Ennek vált a tagjává a holokausztból idecsöppent, hazátlanná vált lány. Mint riporter (hiszen nem vagyok képzőművészetben jártas szakember – Ámos Imre az más, az ezen fölül áll) ezt tartanám érdekesnek feltárni – egy mélyinterjúban (ehhez kevés egy pár órás beszélgetés) vagy egy dokumentumfilmben, amely végigkíséri a római színtereken – ahol a nemzetközi művészsereg megfordult (amikor Róma ennek az egyik központja volt).

A mélyinterjú vagy dokumentum másik fele-fejete a szülőföld lenne – a magyar gyökér természete. Ugyanis Fischer Éva Daruváron, Horvátországban született, majd Szerbiában, Versecen töltötte gyermekkorát, s később a Lyoni Művészeti Akadémián töltött évei után Belgrádban csatlakozott a családjához, innen hurcolták el, és gyilkolták meg az apját, s anyjával innen kezdte meg kalandos exodusát Rómáig. Egyszer sem járt magyar iskolába, nem fordult meg a magyar fővárosban, s mégis hibátlan magyarsággal beszél, s magyarnak tartja magát. Ehhez a sagához hozzátartozik az édesapja, Fischer Leopold tudós rabbi és Talmud-tudós, haláhhikus könyvek szerzője, többek között a *The Jewish Encyclopedia* (1906, 1924) munkatársa. Ő Mosonban született, sajnos ez az egyetlen adat szerepel róla a *Magyar Zsidó Lexikon*ban a város nevezetes szülöttként, mert jugoszláv zsidónak számított. Az ő személyét is meg kell kutatni a teljes képhez. (Könyvtára a Jugoszláv Hitközségen keresztül a Héber Egyetem gyűjteményébe került a háború után.) Ez a tudat, szerep, ami ebből a többgenerációs életútból feltárul a magyar zsidó sors(talanság) és a magyarságba beépült s most onnan kipergő cement (szerep és funkció), amit fontos és méltó lenne – legalább – megörökíteni. (Olasz férjétől – költő és szobrász – született fia már nem tud magyarul, két – iker – lányunokája – mint sok műve, amelyeket izraeli múzeumoknak ajándékozott – Tel-Avivban leltek új hazára, most éppen a katonai szolgálatukat teljesítik.)

Arrivederci Roma – lenne még dolgunk itt.

Fotók: Kőbányai János

Lapzárta után...

A római történet (anzix) Jeruzsálemben folytatódott. Ez a pápai látogatás – a negyedik a pápaság történetében – méltán különleges és történelmi jelentőségű. (Ami hamarosan ismét Rómában folytatódik, ahová Ferenc meghívta közös imára – egy újabb megegyezési kísérletet így lehet nevezni – a palesztin és az izraeli elnököt, akik elfogadták a másik Szent Város kinyújtott kezét.) Ugyanis a Herzl-hegy, az arab terrorban elhunytak emlékfala, a Jad Vasem emlékhely, az izraeli főrabbinátus és az izraeli elnöki rezidencia szimbolikus megtisztelése betetőzése a folyamatnak (a már szent XXIII. János és II. János Pál is boldogan figyelhetik az égből a fejleményeket), amely az „idősebb testvér” (inkább: a szülő) visszafogadása az emberiség keblére és megengesztelése. (Milyen vigasztaló mindezt a Szent Városban átélni – az európai – Nyugat- és Kelet-[Közép]-Európa ebben egy – választása sötétlő-barnuló árnyékában.)

